

RECENSE A REFERÁTY

K metodice studia česko-ruských vztahů v období feudalismu.

(Na okraj knihy A. V. Florovského: „Česko-ruské obchodní styky v minulosti“.)

Velké zásluhy o poznání česko-ruských vztahů v období feudalismu si získal, jak je známo zejména odborníkům, prof. Dr. A. V. Florovskij. Jmenovaný se zabýval ve své mladší vědecké produkci ruskými dějinami druhé poloviny 18. století. Před první světovou válkou napsal a uveřejnil dvě práce, týkající se ruské zákonodárné komise z r. 1767 (Iz istorii ekaterinskoj zakonodatelnoj komisii 1767, Oděsa 1910, Sostav zakonodatelnoj komisii 1767—1774, Oděsa 1915). Za svého dlouholetého pobytu v Praze obrátil pozornost na studium česko-ruských vztahů IX.—XVIII. století a věnoval se jim, jak ukazuje mnoho jeho monografií i drobných příspěvků, takřka úplně. Po mnoha přípravných pracích vydal dosud zejména čtyři knihy: *Čechi i vostočnye Slovjane*, 2 svazky, Praha 1935 a 1947, *Čeští jesuité na Rusi*, Praha 1941 a *Česko-ruské obchodní styky v minulosti*, Praha 1954. Cíl, který si vytkl ve snaze, aby podal systematické vyličení styků českého národa s národy ruskými, snažil se splnit vždy velmi obětavě a s velkým nadšením. Jeho dosavadní práce jsou nepochybně mimořádným výkonem co do rozsahu množství snesené látky a dokumentace, rozmanitosti problémů, které jsou tam řešeny. Jako velmi pilný sběratel historického materiálu, znalec příslušné literatury i původních pramenů, pokud byly vydány tiskem, podstatně rozmnožil naše vědomosti o česko-ruských vztazích IX.—XVIII. století.

Dnes nepochybně třeba učiniti vše, aby byly důkladněji osvětleny známé již skutečnosti z dějin česko-ruské vzájemnosti a aby byly vyplněny také mezery, které se stále objevují v té věci, ať již v syntetických pohledech na dějinné vztahy česko-ruské, či ve vědeckých monografiích. Je také jasné, že nelze si všimati jen a jen vztahů politických, kulturních a literárních, jak tomu bylo zvykem ve starší historiografii; je nutno věnovati zvýšenou pozornost otázkám hospodářským, sociálním, třídním.

Tu i tam nebylo řečeno ještě poslední slovo.

Vzhledem k těmto potřebám i k této skutečnosti třeba se tázati, jak si při tomto studiu počínati. Nelze se tu omezovati jen na analýsu dosud vydané literatury a dosud tiskných pramenů. Třeba vyhledávati nový a nový archivní materiál v archivech českých, ruských i jinde, a to nejen v archivech centrálních, ale také v archivech provinciálních. Bez nových faktů a bez nových pramenů není možno pokročiti kupředu. Ale pouhý heuristický výzkum pramenů nestačí. Třeba si ujasnit otázku theoreticky a uvědomiti si metodiku studia česko-ruských vztahů, řadu základních postulátů a pracovních zásad. Oč jde?

1. Vzhledem k tomu, že mezi českým a ruským světem nebylo ve starší době přímého sousedství (o jisté výjimce bude učiněna zmínka dále), nelze vývoj česko-ruských vztahů zpracovávat bez přihlídnutí k příslušnému vývoji přechodných či jiných území. Je nutno obrátiti se především k prostřednictví polskému. Starý polsko-litevský stát byl prostředím, které česko-ruské styky umožňovalo a k nim pomáhalo. Bělorusové a Ukrajinci, kteří obývali velkou část polsko-litevského státu, byli vlastně hlavním činitelem, který udržoval s českým územím dotyk prostřednictvím polským a přes území polské. — Ovšem nelze se omezovati jen na prostředí polské a litevské. Třeba znáti ještě také jiné cesty, na př. prostřednictví uhersko-slovenské, které leželo jižněji odtud mezi územím českým a ruským. Při studiu zemí, které naše styky s Rusy prostředkovaly, nelze si počínati tak, aby nakonec v celkovém obraze byla věnována pozornost jen a jen těmto přechodným územím, a aby se vlastní české či ruské prostředí, jehož společnost musíme především sledovati a míti před očima, ztrácelo ve spleti problémů a událostí jiných i cizích.

2. České země není možno chápati jako uniformní jednotku bez zřetele k regionálním zvláštěnostem. Totéž platí také o zemích ruských. Třeba zjistiti a podtrhnouti význam těch či oněch oblastí ve vzájemných vztazích.

3. Nelze se omezovati jen na formální zjištění vztahů, na faktografickou práci i na sběr materiálu, vztahujícího se ke stykům přímým i prostředkovaným a na kritiku tohoto materiálu. Fakta jsou jistě věcí důležitou; ale materiál a fakta nedávají ještě vědecké poznání.

To je získáváno teprve výkladem a hodnocením jejich. Je proto nutno látku, týkající se vztahů, nejen sebrati a kriticky ověřiti, ale především ji hodnotiti ve vývoji domácím i v širších souvislostech. Je nutno ji zasaditi do rámce základních vývojových linií českých, ruských a dějin vůbec, ukázati, jaký vliv měly jednotlivé dějinné styky v dějinách vzájemnosti s jedné strany a v dějinách pokroku se strany druhé. Jen v pozadí širokého toku obecnějších dějin můžeme poznati skutečnou intenzitu i povahu těchto styků a vztahů.

4. Třeba říci dále, že studium styků a vztahů nemůže být samoučelné a konečným cílem. Tím je především otázka, co styky a vztahy znamenají pro rozvoj společnosti na lé i druhé straně, jaká byla tato česká i ruská společnost v rozličných fázích svého života i svého vzájemného soužití.

5. Nelze opomíjeti ani otázku absence těchto vztahů, mezery ve vztazích, které třeba vysvětliti a hodnotiti a zejména zjistiti jejich příčiny.

6. Nakonec všechny výsledky hodnocení a pojetí problému musí být vyjádřeny ve vhodné periodisaci, která v každé práci je důležitou pomůckou i vyznáním víry, v němž se zračí pojetí thematic a vztahů vůbec. Periodisovat lze nepochybně z různého hlediska: z českého, ruského nebo z hlediska obecného. Ale tu i tam musí periodisace přihlížeti k základním liniím dějinného vývoje a musí odpovídat základním liniím řečených vztahů.

7. Při otázce studia obchodních vztahů není možno se zastaviti jen na zjištění obchodního ruchu. Třeba si položití další cíle. Obchodní styky není možno popisovat tak, jako by se vyvíjely v nějakém zvláštním prostoru; nelze je pokládati za něco samostatného, co by se vyvíjelo nezávisle na jiném dění. Mimoto třeba si všimati zvlášť obchodu vnitřního a zahraničního, otázky trhu a výroby. Podle obchodního obratu se zahraničím, zejména podle toho, zda vyvážené předměty mají charakter surovin či hotových výrobků, lze při nedostatku jiných pramenů usoudit na rozvoj a ráz domácí výroby. Zahraniční trh mohl velmi významně působit na vývoj domácího výrobního procesu. Zůstával však činitelem, který byl určován a podmiňován vlastní výrobou, i když ji mohl přímo ovlivňovat. Při tom zahraniční trh měl v rozličných údobích a prostředích různou úlohu. Veliký význam měl na př. v některých oblastech druhého znevohnění. Nesmírné důležitosti nabyl v epoše kapitalismu, i když pro rozvoj kapitalismu a pro realizaci nadhodnoty měl zásadní význam přece jen rozvoj trhu vnitřního. Domácí trh spotřeboval nepochybně vždy značnou část domácí výroby.

V té souvislosti je nutné uvědomiti si úlohu obchodu a vůbec směny ve výrobním procesu, aby bylo možno zhodnotit význam zahraničního obchodu pro hospodářský vývoj studovaného prostředí. Otázkou obchodu se zabýval Karel Marx ve svém „Úvodu ke kritice politické ekonomie“, kde podrobně rozebral všechny možné případy směny, ať už v samé výrobě nebo mezi výrobky, které byly prostředky k další výrobě nebo konečné případy směny spotřebního zboží. Došel k závěru, že „směna se jeví ve všech svých momentech buď přímo zahrnutá ve výrobě nebo jí je určena. Výsledek, k němuž docházíme, není, že výroba, rozdělování, směna a spotřeba jsou totožné, nýbrž že všechny tvoří články celku, rozdíly uvnitř jednoty. Výroba převažuje jak sebe samu v protikladném určení výroby, tak všechny ostatní momenty. Od ní začíná proces vždy znovu. To, že směna a spotřeba nemohou převažovat, je jasné samo sebou. Určitá výroba určuje tedy určitou spotřebu, rozdělování i směnu, určitě vzájemné vztahy těchto různých momentů. Ovšem i výroba ve své jednostranné formě je se své strany určována ostatními momenty. Na př. rozšiřuje-li se trh, t. j. sféra směny, roste rozsah výroby a zároveň se hlouběji člení.“ (Karel Marx: Ke kritice politické ekonomie, Praha 1953, str. 169–170.)

Je vidět, že obchodní vztahy nelze sledovati bez ohledu na stav vlastní výroby. Zahraniční obchod je na ní závislý, i když zase na druhé straně může na její vzrůst nebo úpadek silně působit. Situace se ovšem komplikuje ještě rozličnými mezinárodními politickými vlivy, které jsou zase určovány hospodářskými příčinami, způsobenými vývojem rozličných oblastí, podílejících se na mezinárodním obchodě. Nelze podceňovat význam mezinárodního obchodu v době feudální, i když nesmírné důležitosti nabyl teprve v epoše kapitalismu. Je sice pravda, že pro rozvoj kapitalismu má základní význam rozvoj vnitřního trhu, ale úloha zahraničního obchodu byla při tom přesto veliká. Lenin o tom napsal: „Nezbytnost zahraničního trhu pro kapitalistickou zemi není vůbec dána zákony realizace společenského produktu (zvláště pak nadhodnoty), nýbrž předně tím, že kapitalismus je pouze výsledkem široce rozvinutého oběhu zboží, který přesahuje hranice státu. Proto není možné představit si kapitalistický národ bez zahraničního obchodu, ba takový národ ani neexistuje.“ (V. I. Lenin: Spisy 3, Praha 1952, str. 52.) Tato situace nastala jistě už v době, kdy uvnitř feudálního řádu narůstaly kapitalistické vztahy a zvláště pro druhou polovinu 18. století je ji nutno brát pro české prostředí v úvahu.

Je nutno se zamysleti také nad tím, jak se projevovaly v mezinárodním obchodě výrobní vztahy v zúčastněných prostředcích. Je třeba se ptát, kdo byl bezprostřední vý-

robcé exportovaného zboží a v jakém postavení byl uvnitř vládnoucího společenského řádu. Je otázka, jaký podíl ve studovaném případě představovala v zahraničním obchodě výroba feudálů, jak k němu přistupovalo město a poddaní. Je potřeba zodpovědět, projevovala-li se v obchodě nějak třídní diferenciace.

Při studiu obchodních vztahů dvou prostředí nelze na tyto vztahy pohlížet jako na izolovaný jev. Je třeba je zasadit do celkového rámce obecných obchodních vztahů a ptát se na př., jaký význam a podíl měly obchodní vztahy k Rusku v celkovém zahraničním obchodě českých zemí a zase naopak, jaký byl jejich význam pro ruské prostředí ve srovnání s obchodními vztahy k jiným zemím. Je nutno také brát v úvahu konkurenci jiných obchodních partnerů a její případný vliv na rozvoj obchodních vztahů česko-ruských. Právě pokud jde o česko-ruské obchodní vztahy, kde nebylo takřka nikdy v minulosti přímého sousedství, je nutno věnovat velkou pozornost otázce prostřednictví a přechodného území, na jehož půdě často k obchodním stykům docházelo. A tu je potřeba klást otázku, kdy a jak docházelo ke konkrétním česko-ruským stykům a odlišovat případy, kdy zboží jednoho nebo druhého prostředí vzájemně šlo z jedné strany na druhou, ale při tom bylo prostředkováno cizím elementem, na př. polskými obchodníky. Je možno na př. hovořit o osudech českého zboží na ruských trzích, ale nelze tento jev charakterisovat jako přímé česko-ruské obchodní styky. Kdybychom si tak počínali obecně, bylo by možno mluvit na př. o česko-indických obchodních stycích v době, kdy se k nám dováželo indické zboží přes Anglii nebo Holandsko. Pro otázku česko-ruských obchodních vztahů je důležitá především přímá aktivita českých a ruských obchodních kruhů. — Treba si nakonec také uvědomit, že ani studium obchodních vztahů a styků nemůže být konečným cílem. Tím musí být odpověď na otázku, jaká byla v té či oné době česká a ruská společnost a pokud obchodní styky urychlovaly či zpomalovaly vývoj této společnosti.

Do jaké míry plní jmenované požadavky kniha prof. A. V. Florovského „Česko-ruské obchodní styky v minulosti X.—XVIII. století?“

Knihou tato, jak praví autor sám (str. 310), souvisí svým obsahem a zpracováním s příslušnými kapitoly prvního svazku díla „Čechi i vostočnyje Slavjane“ (zejména se čtvrtou kapitolou). Mimoto autor převzal do ní text svého pojednání, uveřejněného v ČČH 1940 (Česká a slezská sukně na východoevropském trhu). — Je to tudíž práce staronová, byť prof. Florovskij, třeba říci, vše v nové knize znovu přepracoval, doplnil na základě nového materiálu i nových výsledků svého badání a byť (zejména v poslední kapitole) použil také archivního materiálu z vídeňského státního archivu. Ve své práci prof. Florovskij sleduje výskyt zboží českého původu v Rusku a zboží ruského původu v českých zemích. Hovoří o přítomnosti českých obchodníků v ruských zemích (především na Bílé Rusi a Ukrajině) a o pobytu ruských obchodníků (to se stávalo velmi zřídka) v českých zemích. Většina obchodních vztahů česko-ruských se vyvíjela na slezském území, které musíme nutně pokládati (pokud jde o velký rozsah Slezska) až do 18. století za prostředí, náležející k českým zemím, a to nejen z politických důvodů, ale také vzhledem k těsnému hospodářským vztahům Slezska, Čech a Moravy. V té souvislosti Florovskij sleduje pohyb zboží, které podrobně vyjmenovává, z Čech na východ i z Rusi do Čech po dvou hlavních cestách, které šly přes území polské a slezské (Vratislav—Poznaň, Vratislav—Krákov—Lvov).

Jako badatel velkých heuristických schopností prof. Florovskij sebral a zpřístupnil novým způsobem a vesměs z tištěných pramenů velmi četné doklady, týkající se obchodních vztahů česko-ruských X.—XVIII. století. Podal důležitou práci materiálovou, vynikající po stránce heuristické i formálně kritické, která uceleně shrnuje poznatky známé v dosavadní rozličné literatuře i v pramenných edicích a tu i tam je rozšiřuje novým archivním výzkumem. Někdy, zdá se, cituje a registruje až příliš mnoho, vynášejí zapomenuté a podřadné práce, které dnes již nemají významu, a přílišným množstvím citací literatury často znemožňuje kontrolu své práce. — Ovšem i po stránce heuristického výzkumu neřekl Florovskij poslední slovo a bylo by možno uvésti některé nové prameny z českých archivů, týkající se vztahů česko-ruských, jak vidět z poznámky Roubíkovy, uveřejněné v Sovětské vědě — historie, 4. roč., 1955, str. 722, v níž se postrádá znalost několika fondů, a) obšířného oddělení Commercialu v ústředním archivu ministerstva vnitra v Praze, b) venkovských (městských i patrimoniálních), c) židovské obchodní knihy pražské z druhé poloviny 17. století. Analogicky bylo by možno se vysloviti, pokud jde o materiál polských archivů. — Autor je si ovšem těchto nedostatků vědom a v úvodu sám prohlásil, že práci svou pokládá za příspěvek k řečené tematice, který si nečiní nárok na konečné vyřešení problémů hospodářských dějin českých a ruských; má být i mnohých otázkách spíše podnětem k dalšímu detailnímu heuristickému výzkumu.

Svou práci prof. Florovskij založil především na tom, aby ukázal, jak velký význam mělo v česko-ruských obchodních stycích cizí prostřednictví a zejména prostřednictví polské.

Autor na mnoha místech věnoval pozornost hlavním polským obchodním střediskům (Krakovu a Poznani), kam šel import z Vratislavi a kam (zejména do Poznane) přicházeli kupci z Brestu, z Grodna a zejména z Vilna, a které bylo jedním z největších středisek, zásobujících kraje východní Evropy rozličným zbožím českým (zejména sukmem) a dodávalo je dále do měst polských a ukrajinských.

Při studiu tohoto polského prostřednictví si prof. Florovskij neuvědomuje dosti jasně, že k česko-ruským obchodním vztahům můžeme počítat jen ty případy, kdy došlo k aktivním stykům českých a ruských obchodníků na polském území. Jestliže zboží procházelo rukama polských obchodníků, jsou to už obchodní vztahy česko-polské nebo rusko-polské. Proto také mnohá místa knihy prof. Florovského působí dojem, jako by si autor svůj úkol rozšiřoval na vztahy česko-polské. Povahy pramenů jistě mnohokrát nedovolovala přesně rozlišovat jednotlivé případy obchodních vztahů a autor byl postaven před těžký úkol. Je ovšem otázka, zda by nebylo správnější, rozšířit si za této situace tematiku a zvoliti si za předmět studia celkové hospodářské vztahy českých zemí k evropskému východu. Ukazuje se totiž — aspoň za dnešního stavu badání — že česko-ruské obchodní vztahy byly v některých obdobích poměrně málo intenzivní a v některých průmyslových odvětvích dokonce náhodné. Bylo by proto snad lepší sledovat obchodní styky českých zemí s východem jakožto širší oblastí a ptát se, jaký podíl v tomto celku měly skutečné vztahy k ruskému obchodnímu prostředí. Prof. Florovskij by mohl v tom případě intenzivněji využít vši té spousty literatury a pramenů, z nichž mnohé pomáhaly, a to velmi pracně; vytvářet hypotезy pro existenci česko-ruských vztahů a samy o sobě byly fakticky svědectvím vztahů českých obchodníků k Polsku.

Pokud jde o prostřednictví polské v česko-ruských stycích, prof. Florovskij se příliš utápí v polském území. Čekali bychom, že ukáže více, jaká byla situace v jednotlivých etapách dějin v prostředí českém na straně jedné a v prostředí ruském na straně druhé. Přáli bychom si objasnění, proč bylo na př. v popředí obchodního ruchu ze zemí českých Slezsko a Morava a proč na straně ruské vedla Bílá Rus a Ukrajina. Přáli bychom si, aby výklad byl spojen se základními liniemi dějin českých i ruských. Velmi by pomohlo k pochopení česko-ruských vztahů také, kdyby prof. Florovskij načrtl obraz styků východní Evropy s jinými zeměmi evropskými a obraz obchodních styků českých zemí s okolím. Těchto věcí všimá si prof. Florovskij jen příležitostně a nikde si nepoložil za úkol podrobně zhodnotit podíl česko-ruských obchodních vztahů v souhrnu širšího evropského obchodu. Jen v závěru své práce se dotkl krátce této otázky a konstatoval, že česko-ruské obchodní vztahy nebyly rozhodujícím faktorem v hospodářském vývoji střední a východní Evropy. Na některých místech své práce přihlédl k cizí konkurenci, která ovlivňovala český vývoz do Ruska a naopak.

Mluvíme-li o zemích, které prostředkovaly styk českých zemí s Ruskem, nelze se omezovat jen na území polské, jak to prof. Florovskij učinil, a to hlavně proto, že pro Krakov a Poznaň měl po ruce důležité prameny druhé poloviny 16. a počátku 17. století, t. j. celní knihy. — Nelze vynechatí prostřednictví uhersko-slovenské a styky uhersko-slovensko-ruské. Přehlížet prostředkovací úlohu Uher-Slovenska ve vývoji českého obchodu s haličskou Rusí, zejména v době od konce 15. do počátku 17. století, není možné především proto, že jsou nesčetné doklady, jak ukazují práce maďarské a také česká a slovenská historická produkce, o exportu rozličného zboží ze Slezska, z Moravy i Čech na Slovensko, a to dokonce i na východní Slovensko. Není to možné ani proto, že existují četné doklady o obchodních stycích tohoto východního Slovenska, zejména jeho měst (Košice, Prešova, Bardějova a jiných) s východní Haličí skrze t. zv. ruské brány v Karpatech, již lyl na př. průsmyk dukelský, vereký a j. Mezi zbožím vyváženým odtud na Rus objevuje se také zboží přivezené ze zemí českých. — Je ostatně otázka, lze-li český obchodní ruch s Ruskem v 16. a počátkem 17. století oddělovati od slovenského obchodu té doby. Neboť podrobným studiem obchodního ruchu na Moravě, ve Slezsku i na Slovensku v 16. a počátkem 17. století lze dospěti k závěru, že všechny tyto země tvořily jakoby jednotný obchodní celek, v němž neexistovaly větší zemské hranice. Na otázku obchodních styků Slovenska s Ruskem Florovskij jen tu a tam narazil, ale podrobně ji nepropracoval, poněvadž k tomu zřejmě neměl dosti pramenů. Na str. 43 píše na př. jen obecně: „Snad se tehdy (v 11., 12. století) ustálily určité formy obchodního kontaktu mezi ruskými oblastmi a Slovenskem (přes Karpaty, Porta Russiae).“ Na str. 153 píše o obchodnících ze Slovenska (olejkářích), kteří „přinášeli do Ruska z části drobné výrobky českomoravského průmyslu“.

V rámci česko-ruských obchodních styků nebude možno opomenouti přísun zboží, zejména dobytka, který se dál po karpatských horách, a který unozňoval valašský element, zvaný často v pramenech 16.—17. století (a to i v západních Karpatech) Rutheni,

Rutheni et Valachi, Oroszok (t. j. Rusové, v maďarských urbářích, týkajících se slovensko-slezského a slovensko-moravského pohraničí). Bylo by možno uvésti mnoho dokladů o příchodu velkého množství valašského dobytka přímo přes hory karpatské směrem na Těšín i na východní Moravu. Co znamenal tento valašský dobytek (ovce), vlna, sýr atd. pro hospodářský styk českých zemí s ruským či ukrajinským prostředím, není potřebí se šířiti. Šlo tu vlastně o přímý obchodní styk česko-ukrajinský resp. česko-ruský, který byl prováděn ne překupníky, ale vlastními výrobci, ne městem, cizím elementem nebo příslušníky feudální třídy, ale lidovými masami.

Bylo-li řečeno výše, že směna a tedy také mezinárodní obchod je součástí výroby, bylo by potřebí studovati v rámci obchodních styků česko-ruských souvislosti s vlastním výrobním procesem. Prof. Florovskij tento požadavek neplní. Jen na některých místech se mimochodem zmíní o vzájemném ovlivňování vlastní výroby a zahraničního obchodu. Na jeho obhajobu lze však říci, že dějiny výroby v českých zemích a stejně i dějiny obchodu jsou zpracovány tak málo, že se neměl při své práci namnoze o co opřít. Pokud jde o Moravu a Slezsko, nemáme takřka práci, které by se týkaly jejich vnitřního a zahraničního obchodu. — Také otázku třídního charakteru obchodních vztahů prof. Florovskij nezodpovídá uspokojivě. Sledoval sice cestu zboží jdoucího od řemeslníků přes překupníky až k velkoobchodníkům, v jejichž rukou se česko-ruský obchodní styk soustřeďoval. Ale nepoložil si otázku, do jaké míry přicházelo na mezinárodní trh zboží feudálního nebo městského původu. Bylo by také třeba vědět, jak ovlivňoval zahraniční obchod feudální výrobu, jak působil na hospodářský vývoj měst a jaké bylo postavení měst uvnitř feudálního řádu.

Název 7. kapitoly knihy prof. Florovského má název „Krise obchodních styků mezi střední a východní Evropou v XVIII. století“. Prof. Florovskij tu píše (str. 257 a dále) o krizi, která byla způsobena podle něho válkami v Polsku, ve střední Evropě, zákazy Petra Velikého, přeložením exportu Ruska do Petrohradu a Rigy, přes ně pak na západ a posléze orientaci ruského a ukrajinského exportu na Baltické moře vůbec. Prof. Florovskij mluví tu o zásadních změnách v obchodních stycích česko-ruských a svou úvalu končí výrokem o „kritické době“ 18. století ve vývoji česko-ruských obchodních styků. — Třeba říci, že 18. století touto krizí nebylo. Byl učiněn spíše pokus o nový rozvoj těchto vztahů česko-ruských, jak ukazuje nový výzkum a také práce Františka Mainuše (Slezský sborník 1955); právě do doby 18. století spadají pokusy navázat nové spojení s Ruskem a vytvořit jednak na Těšínsku a jednak ve východní Haliči nová střediska, která měla prostředkovat obchodní styk mezi českými zeměmi i Ruskem.

Námítky je možno uvésti také proti tomu, jak prof. Florovskij periodisoval svou práci a jak jí rozvrhl na řadu kapitol. Období od 10.—13. století zpracoval (nepochybně pro kusost materiálu) v celku, zbytek — vlastně půl tisíciletí — rozdělil poněkud mechanicky na česko-moravský vývoz na východ na straně jedné a na ruský vývoz do českých zemí na straně druhé. Tyto dvě části rozdělil podle jednotlivých druhů zboží. Toto své dělení ospravedlňuje tím, že rameny nedovolují sledovat vývoj česko-ruských obchodních vztahů podrobně, že lze stanovit intenzitu těchto vztahů v jednotlivých obdobích jen přibližně. — Přesto však, zdá se, bylo by vhodnější řečené dlouhé období rozdělit přesněji ve smyslu celkových dějinných tendencí. Aspoň v závěru kapitol měl by se autor o to pokusit místo pouhého opakování některých soudů.

Práci prof. Florovského zatěžuje mnoho podrobností a také mnoho hypothes. Způsob citace v rozličných jazycích, a to přímo v textu, není přehlednosti na prospěch. Některé soudy se často opakují a naproti tomu některé závěry nejsou dosti výrazné a zřejmé. Čtenář proto musí někdy velmi pracně hledat a sledovat základní a nejdůležitější rysy česko-ruských obchodních vztahů v minulosti. Jako ve svých předchozích pracích je autor na mnohých místech rozvláčný a opakuje se. Snaha podati práci co možná velkou zračí se v citaci, v soupisu rozličné literatury (jinak cenném) i v tom, že připojuje věci, které do česko-ruských styků nepatří (na př. zmínky o slovenských olejářích). Nesprávně užívá výrazu Multansko na označení jedné z rumunských zemí. Valaško a Mułtansko, jak často u prof. Florovského čteme, to je vlastně země jedna (Multansko je odvozeno od rumunského slova Muntenia = Valaško). Místo výrazu Multansko třeba v české literatuře užívatí správného výrazu Moldavsko.

Závěr: Vcelku lze říci, že cena práce prof. Florovského netkví v theoretické stránce ani ve způsobu zpracování, ale v materiálovém přínosu a v sebrání nesčetných, často známých, ale příliš rozptýlených údajů o stycích česko-ruských. Jde o dílo velmi důležité po stránce heuristické i formálně kritické. Chybí tu však hlubší chápání dějinných souvislostí a hlubší osvětlení historických jevů.

Ale i tak je nepochybně velkým obohacením naší dosud velmi chudé historické lite-

ratury z oboru dějin hospodářských a obchodních, poskytuje o nich cenné poučení a může být cenným východiskem k dalšímu výzkumu problematiky, která nepochybně náleží mezi přední úkoly české historiografie.

Josef Macůrek

Nové edice tureckých pramenů k bulharským dějinám.

Dlouhé a pohnuté období turecké feudální nadvlády v Bulharsku (14.—19. stol.) není dosud všestranně probádáno ani podrobně vylíčeno.¹ Není se tomu co divit, uvědomíme-li si, že z ohromného množství přednostního tureckého pramenového materiálu, pro uvedené období tak důležitého, byla zatím spolehlivě vydána jen zcela mizivá část. A odborníci dobře chápou vědecký dosah a význam tureckých archivních pramenů. Nelze proto očekávat, že by byl v dohledné době podán důkladnější a pokrokový výklad dějinného vývoje bulharského národa v období osmansko-tureckého panství. Na jeho zpracování se ovšem bude muset podílet kolektiv badatelů. Ale i tak jedním z důležitých předpokladů jejich úspěšné práce zůstane vyřešení otázky rozsahu a splnění heuristického a edičního programu, jakož i nutnost předěbného monografického zpracování řady základních problémů z historie dotyčného období.

Již před časem jsme měli příležitost dotknout se problematiky studia bulharských dějin v době turecké nadvlády.² Postuláty, které byly tehdy vysloveny, trvají nadále v platnosti. Jako jeden z předních úkolů bulharské historické vědy byla zdůrazněna potřeba vědeckého zveřejňování tureckých pramenů k dějinám Bulharska. Není to nový požadavek: odborné kruhy bulharské jsou si toho již dávno dobře vědomy. A přece bylo dosud na tomto poli poměrně velmi málo vykonáno. Hlavní příčinu tohoto stavu nutno podle všeho spatřovat v nedostatečné znalosti jazyka pramenů, v neznalosti osmanské turečtiny. Zdá se, že prozatím jen malému počtu domácích badatelů je jazyk tureckých archivních pramenů přístupný. Není-li přitom dost spolehlivých překladů, nelze se pak divit, že bádání o dějinách tureckého období stále ještě vázne.

V Bulharsku existují velmi bohaté fondy tureckého archivního materiálu, který se vztahuje na dlouhé období od 1. pol. 15. stol. až do osvobození Bulharska a je významným zdrojem pramenů k hospodářským, sociálním, politickým a kulturním dějinám Bulharů v době turecké feudální nadvlády. Tyto archivní fondy tvoří podstatnou součást početné sbírky orientálních tisků a rukopisů, uložené ve Státní knihovně „Vasila Kolarova“ v Sofii. Archiválie jsou psány islamskými jazyky a týkají se nejružnějších vědních oborů.³

Pro nedostatek odborníků dlouho nedocházelo k zpracování úplného inventáře a k řádnému zkatalogisování této archivní sbírky. Teprve na počátku tohoto století začali jednotliví pracovníci Orientálního oddělení při Státní (původně Národní) knihovně pracovat na příslušném katalogu. V posledních letech vědeckí pracovníci tohoto oddělení úspěšně inventurují a zkatalogisují ohromné fondy tureckého listinného materiálu, jež tak zároveň aspoň zčásti zpřístupňují domácím badatelům. Je pochopitelné, že především ti, kdož byli pověřeni správou a pořádáním orientální sbírky, z ní také literárně těžili, překládající a vydávající zejména vhodné prameny k bulharským dějinám (Ichčiev, Todorov-Chindalov, Mijatev, Nedkov).⁴ Z dotčených archivních fondů ovšem čerpala a stále čerpá řada jiných badatelů jak domácích, tak i cizích.⁵

Protože je všeobecně správně chápán a uznáván význam tureckých pramenů pro bádání o bulharských dějinách v době tureckého panství, je také nyní plánován jejich systematický průzkum, vydávání a zpracování. Zde třeba připomenout, že se v Bulharsku v dosavadní práci s tureckými prameny projevovala jistá roztržitost, nesoustavnost. Jejich edice nebo překlad z velké části plně nevyhovují požadavkům moderní historiografie a diplomatiky.⁶ Proto je tím více nutno uvítat překladatelský a ediční program zvláštní komise, zřízené k tomu účelu Ústavem bulharských dějin při Akademii věd.⁷ Jejimi členy jsou zkušení odborníci, kteří jsou zárukou, že úspěšně splní svěřené jim úkoly.

Ve svém článku *Turecké prameny k bulharským dějinám a jejich zpracování v Bulharsku* (Casopis Archivní školy. XV—XVI. Praha 1939, p. 200—231) jsme svého času podalí přehled badatelů a jejich prací, v nichž tyto uveřejnili — zpravidla jen v překladu — četné turecké prameny (ponejvíce listinné) vztahující se k dějinám Bulharska. Publikace byly zachyceny do r. 1938. Přes vážné nedostatky související jak se samým překladem dokumentů, tak i se způsobem jejich uveřejnění (přilíš volný překlad, nikoli vždy přesný, nedostatek tureckého textu nebo faksimilí, různá transliterace úryvků původního textu a pod.), publikování tureckých pramenů mělo do jisté míry objevný význam pro rozvoj bulharské historiografie a podnítilo na domácí půdě studium osmansko-tureckého jazyka, turecké paleografie a diplomatiky, jakož i tureckých dějin. Třeba však připomenout, že